

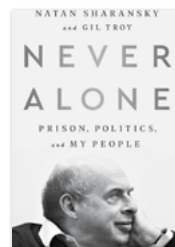
מאבקיו ופשרותיו של ליברל לאומי

סקירה כוללת של עשרות שנות פעילות ציבורית, מן הכלא ועד
לטכונות, משרטטת את דמותו של נתן שרנסקי כלוחם זכויות
אדם וכציוני מזווית מעוררת מחשבה | זאב שביידל

Never Alone: Prison, Politics and My People

Natan Sharansky & Gil Troy

New York: Public Affairs, 480 pp.

הסגר הראשון של הקורונה הביא עימו הצפה ענקית של סרטוני עזרה עצמית. שלל מומחים מכל תחומי הטיפול הסבירו לנו כיצד להתמודד עם הבדידות הכפויה, איך לנשום כדי להרגיע את החרדה, ובאילו דרכים אפשר להתגבר על הניתוק הכפוי מהמשפחה והחברים ולתרגל בבית את כל קבוצות השרירים ללא ציוד ספורטיבי. בכל המבול הזה, סרטון אחד היה יוצא דופן. הוא צולם לא על ידי גורו של עזרה עצמית, אלא על ידי נתן שרנסקי, מי ששהה במאסר בכלא הסובייטי במשך תשע שנים, כמחצית מהתקופה הזו בבידוד ו-405 יום בצינוק. טיפים אישיים שלו להתמודדות מנטלית עם מצבי בידוד התגלו, למרבה ההפתעה, כרלוונטיים מאוד ל-2020. התברר שלאיש, שכוכבו דרך בתקשורת העולמית בשנות השמונים, יש מה להגיד גם לדור של נכדיו. למסרים הללו מוקדש גם ספרו החדש, 'אף פעם לא לבד', שפורסם בספטמבר האחרון באנגלית.

זהו ספרו הרביעי של שרנסקי. הוא נכתב בשיתוף גיל טרוי, היסטוריון ופעיל ציוני אמריקני. הספר מוקדש למעין סיכום של פעילותו עד עכשיו, תוך הפקת לקחים אקטואליים הנוגעים למציאותנו העכשווית. שרנסקי מסכם שלוש תקופות פעילות

זאב שביידל הוא עובד סוציאלי, איש טיפול ופובליציסט.

(לא רצופות) בנות תשע שנים כל אחת: תשע שנות מאסר בבית הכלא הסובייטי, תשע שנים בפוליטיקה הישראלית ותשע שנים כיו"ר הסוכנות היהודית. כל תקופה מניבה תובנות ייחודיות ומעניינות.

זהות כפולה

תקופת פעילותו הציונית של שרנסקי ומאסרו תוארה זה מכבר בספר שהפך לקלאסיקה ציונית, 'לא אירא רע'. קווי העלילה הכלליים ידועים, ולכן אתמקד כאן דווקא בהיבט אחר שאין מרבים להדגישו, ואשר זוכה לביטוי נאה בספר הנוכחי.

כמסופר בראשית הספר, שרנסקי הוא בן גילה של מדינת ישראל. הוא נולד ב-1948 בעיר דונייצק שבאוקראינה, הנמצאת היום בעין הסערה של הלחימה הרוסית-אוקראינית. העיר נקראה אז סטלינו, לכבודו של סטלין. שרנסקי מתאר את ילדותו ונערותו במשפחה יהודית סובייטית מתבוללת למדי, שלא הוקדשה בה מחשבה מיוחדת לזהות היהודית. מלחמת ששת הימים שינתה את התמונה, ושרנסקי, יחד עם צעירים יהודים נוספים בברית המועצות, התחיל לחשוב על המשמעות של יהדותו ולהיות פעיל בעניין.

אך במקביל פעל שרנסקי בתחום נוסף. בשנת 1975, ברית המועצות חתמה על מגילת הלסינקי הבינלאומית לזכויות אדם מתוך רצון לשפר את הדימוי הבינלאומי שלה – ומתוך חישוב נכון שלאמנה ממילא אין כל מנגנון אכיפה ממשי. אך כאן ציפתה למסד הסובייטי הפתעה: מספר פעילי זכויות אדם רוסים, ושרנסקי ביניהם, גיבשו "קבוצת מעקב" שנועדה לאסוף מידע על הפגיעה בזכויות האדם בברית המועצות, ומצאה דרכים להעביר את המידע הזה לגופי התקשורת מחוץ לברית המועצות או לכתבים הזרים במוסקבה. שרנסקי הפך במהירות לפעיל בולט בקבוצה, בין השאר בזכות האנגלית הרהוטה שבפיו. אחד הגורמים העיקריים שהביאוהו לפעילות הזאת, כך הוא מעיד, היה החשיפה לכתבתו של אנדריי סחרוב.

סחרוב, פיזיקאי שהיה מן המדענים המעוטרים ביותר של ברית המועצות, פרסם בשנת 1968 חוברת שכותרתה "הרהורים על קדמה, דו-קיום בשלום וחופש אינטלקטואלי". החוברת לא התפרסמה בשום הוצאה לאור רשמית, אבל הסתובבה כפרסום מחתרתי בשכפולים ביתיים ("סמיזדאט"). סחרוב הסביר שם מדוע במצב של היעדר דיון חופשי והחלפת דעות עם המערב, ברית המועצות לעולם לא תגיע לרמה ראויה של התקדמות מדעית-טכנולוגית המסוגלת להתחרות עם המדע והתעשייה של המערב הקפיטליסטי. בעקבות פרסום החוברת נשללה מסחרוב האפשרות לעסוק במחקר, ומאוחר יותר הוא גורש לעיר סֶפֶר רוסית מרוחקת.

שרנסקי כותב שהחוברת עשתה עליו רושם כביר. עד אז הוא ניסה, יחד עם רבים אחרים, לשכנע את עצמו שתואר אקדמי ומשרה במכון מחקר יוקרתי הם פסגת

החלומות והקריירה, שיסייעו לו ולמשפחתו להיחלץ מעליבות הקיום ההישרדותי במרחב הסובייטי; אך כעת הוא גילה שאין זה כך, לפחות לא לגבי אדם הרוצה לשמור על יושרה בסיסית. שרנסקי ויתר על האפשרות המקובלת לנקוט את מה שהוא מכנה "כפל מחשבה" (doublethink) – הצהרות נאמנות פומביות לברית המועצות כלפי חוץ ובדיחות חתרניות הלועגות למשטר בחוג החברים – והפך לפעיל למען זכויות האדם בברית המועצות (ומתורגמו האישי של סחרוב) במקביל להיותו פעיל עלייה יהודי ציוני. למעשה, גילוי המחויבות הדמוקרטית וגילוי הזהות היהודית קרו די במקביל. את כפל המחויבות הזה, שבא במקום כפל המחשבה, שרנסקי לקח אל תוך חייו הבוגרים.

מובן שלא כולם היו מרוצים מכך. באחד הקטעים המרגשים בספר שרנסקי מתאר איך בתחילת 1977, זמן קצר ממש לפני המאסר, אשתו אביטל, שכבר לא הייתה אז בברית המועצות, העבירה אליו "מסר מגורמים ישראלים". אותם "גורמים" ביקשו ממנו לחדול מהפעילות למען זכויות האדם בבריה"מ ולהתמקד במאבק למען חופש העלייה בלבד. זאת מתוך מחשבה שלממסד בברית המועצות יהיה קל יותר לשחרר מספר מוגבל של יהודים מאשר לערוך רפורמות דמוקרטיות מקיפות. שרנסקי מתאר שיחה זאת עם אשתו כאחת התקריות הבודדות שבהן רוחו נפלה ממש. הוא התבקש לנקוט בחירה שהייתה מנוגדת לכל העולם הערכי שלו, בקשה הנעשית מדכדכת אף יותר כשהיא מגיעה בתיווכה של אשתו, השותפה הקרובה ביותר שלו למאבק. יום למחרת אותה שיחה, אשתו הצליחה שוב ליצור קשר איתו, התנצלה על המסר שהעבירה אליו ביום האתמול, מתוך "חולשה רגעית" לדבריה, והבטיחה לו שהיא סומכת לחלוטין על שיקול דעתו ותגבה כל בחירה שלו. כעבור חודש שרנסקי נעצר ונידון למאסר.

בקשות הגיעו גם מהכיוון השני. חלק מפעילי זכויות האדם בבריה"מ חשו ממש עלבון אישי לנוכח כוונתו לעלות לישראל. "למה אתה עושה את זה, נתן?" – הם שאלו אותו – "האם איננו נלחמים למען אותם אידיאליים? האם כולנו לא באותן שורות של ההתנגדות לרודנות הסובייטית? ומה, אתה חושב שאפשר באמת להיות לאומן ואדם דמוקרטי?" (עמ' 91; תרגום שלי).

אלו היו שאלות קשות, ותשובתו הנחרצת של שרנסקי הצעיר – וגם של שרנסקי המבוגר אחרי שנים רבות – הייתה: "כן, בהחלט". אפשר להתחבר לאידאל לאומי ולדגול בזכויות אדם דמוקרטיות.

כאן כדאי לציין עוד תפנית מופלאה, ששרנסקי מספר שנודע לו עליה אחרי שנים רבות. במהלך מאסרו הוא הפך למעין "גורם מגבש זהות" עבור יהודים בעולם כולו. ההפגנות למען יהודי ברית המועצות היו בין הדברים הבודדים שאיחדו בין כל יהודי העולם; היום יקשה מאוד למצוא מכנה משותף דומה. שנים רבות לאחר שחרורו של שרנסקי, יהודים מארה"ב ומכל העולם פנו אליו והודו לו על כך שבזכותו הם גילו

ראש הממשלה שמעון פרס מקבל את פני אסיר ציון נתן שרנסקי היוצא מדלת המטוס שהביאו לישראל מפרנקפורט, 1986 // צילום: נתי הרניק, לע"מ

את זהותם היהודית ואת גאוותם. שרנסקי מתאר איך נלסון מנדלה, מנהיג מחאת השחורים בדרום אפריקה, פגש אותו לאחר שחרורו, כפגוש אסיר פוליטי ותיק את חברו. במהלך הפגיש, הוא אמר לשרנסקי: "קראתי את הספר שלך. מסכן, איזו זוועה עברה עליך", אמר. "עליי עברה זוועה?", תמה שרנסקי, "אתה הרי ישבת במאסר 27 שנה, פי שלושה ממני. ועליי עברה זוועה?" – "אבל לא הייתי בתנאים כמו שלך", השיב לו מנדלה. "כל החברים שלי למאבק היו איתי. למעשה, ניהלתי את המלחמה באפרטהייד מתוך כותלי בית הכלא. ממש לא הייתי לבד". – "גם אני לא הייתי לבד", השיב לו שרנסקי. "כל העם היהודי היה איתי. ידעתי והרגשתי זאת. מעולם לא הייתי לבד" (עמ' 108).

הכשל הפוליטי

ב-1986 שרנסקי השתחרר והגיע לישראל. שנים ספורות אחר כך החלה העלייה הגדולה מברית המועצות ובהמשך – התפוררותה של האימפריה שכלאה את שרנסקי. אף שיכול היה לנוח על זרי דפנה והתהילה, בחר שרנסקי להיכנס לפוליטיקה, מתוך תחושת אחריות כלפי מאות אלפי העולים שהגיעו ארצה וחוו משבר חריף סביב אובדן התעסוקה והמעמד. בשנת 1996 הוקמה מפלגת 'ישראל בעלייה' ששרנסקי עמד בראשה; היא זכתה לשבעה מנדטים בבחירות שנערכו באותה שנה וישבה בממשלה, כשרנסקי מחזיק בתיק התעשייה והמסחר. הדבר זקף את גבם של רבים מעולי ברית המועצות לשעבר. עם זאת, שרנסקי מלכתחילה היה עוף מוזר בנוף הפוליטיקה

הישראלית: בראיונות שהוא העניק ממש תוך כדי התהליך של הקמת המפלגה, הוא הפליג בכך שתקוותו היא שהמפלגה "תתאבד במהרה" (!), כיוון שהיא נוצרה כמכשיר למימוש מטרה: השתלבותם התעסוקתית והזהותית של העולים מבריה"מ לשעבר בחברה הישראלית. ברגע שמטרה זו תושלם, סבר שרנסקי, לא יהיה כבר צורך במפלגה (עמ' 125). בשנת 2003 המפלגה אכן חדלה מלהתקיים עקב התמוזגות עם הליכוד.

גם גישתו של שרנסקי לערכי הדמוקרטיה הליברלית באה לידי ביטוי בפעילותו הפוליטית. מקובל לשייך את שרנסקי למחנה הימין. שרנסקי עצמו כותב, באירוניה, כך:

אני מודה שיש לי סיבות יוצאות מן הכלל להתאים לדמות המצויה של איש הימין, ואפילו הימין הקיצוני: ביקרתי את תהליך השלום של אוסלו ברגע שדבר קיומו פורסם ב-1993, מתוך מחאה על כך שכעת הפלסטינים יהיו נתונים לשליטתו של הרודן המושחת ערפאת פרשתי מממשלת ברק בשנת 2000, כדי למחות על הוויתורים מרחיקי הלכת לערפאת ולאסד, שכללו ויתור על ירושלים בתמורה להבטחת סרק של שלום; פרשתי גם מממשלת שרון ב-2005, כמחאה על הנסיגה מעזה, שהערכתי שתביא למטר טילים על בתים.

אך לדעת שרנסקי, הקו ה"ימני" שלו בפוליטיקה היה שונה מזה של רוב אנשי הימין. הוא הזכיר את הנימוק הביטחוני, אך המוטיב המרכזי שהוביל אותו היה ההתנגדות לפשרות ולהסכמי שלום עם רודנים אלימים ובלתי-דמוקרטיים, מתוך שכנוע עמוק שכל פשרה עם רודן תעורר אצלו את תיאבון התוקפנות והטרור. מובן שלאור ההתפתחויות בעקבות הסכמי אוסלו וההתנתקות, שרנסקי משוכנע שהוא צדק במבחן התוצאה. וגם כאן הוא פגש כתף קרה אצל רבים מידידיו הליברלים שנלחמו יחד איתו למען יהודי ברית המועצות, למשל.

אף שצדק בנבואותיו, שרנסקי מתאר את עצמו בספר, כמו גם בראיונות בעקבותיו, כפוליטיקאי כושל (ראו בעמ' 186, ובראיון איתו ועם גיל טרוי בגיליון נובמבר 2020 של כתב העת המקוון Fathom). זאת עקב מודעותו לכך שבניגוד לגישתו הבלתי-מתפשרת כלפי השלטון הקומוניסטי והקג"ב, הפוליטיקה היא אומנות האפשרי והפשרות הבלתי פוסקות. זהו עולם שבו מקריבים מטרה למען מטרה אחרת, דבר ששרנסקי מעולם לא חש עימו בנוח. לשרנסקי גם היה קשה להסתגל לשיח המפלג הנהוג בפוליטיקה הישראלית, ושגם מפלגתו נקטה לעיתים – למשל במאמץ בבחירות 1996 ו-1999 להנגיד בין המפלגה והעלייה הרוסית לבין ש"ס, ולהיאבק עמה על משרד הפנים (עמ' 138). עם פרישתו מהכנסת, ב-2005, נשם אפוא שרנסקי לרווחה ופרש לאקדמיה.

בין זהות לזהויות

אלא שבכך לא תמו עלילותיו. ב-2009 הוא פנה לראש הממשלה הנבחר (מחדש) נתניהו בבקשה לנהל את הסוכנות היהודית. עד אז היא נחשבה למקפצה לתחום

הפוליטיקה, ונתניהו לא הבין את הבקשה. "נתן, בשביל מה אתה צריך את זה? אתה מקווה להביא לכאן עוד מיליון יהודים ולרשום את ההישג על שמך?" – שאל אותו בציניות. "אני בספק", השיב לו שרנסקי, "אבל חשוב לי לעשות זאת" (עמ' 309). כאן התחיל סיבוב נוסף בעבודת התיווך שלו, הפעם בין הישראלים ליהודי התפוצות.

שרנסקי סייר בקמפוסים ברחבי העולם ושם הופתע לגלות מה רבים הסטודנטים היהודים הליברלים הנרתעים מכל אפשרות של הזדהות ציונית-ישראלית. אחרים מזדהים אך חוששים לבטא זאת ולהביע עמדה פרו-ישראלית כלשהי, שמא הדבר יפגע בקידומם האקדמי, בדומה למרצים בברית המועצות לשעבר. שרנסקי מביא שתי דוגמאות אופייניות: באחת הוא נזכר בקטע מספרו הקלאסי של אלן בלום 'דלדולה של הרוח באמריקה'. מתואר שם מרצה המבקש מתלמידיו לחוות את דעותיהם לגבי הדילמה האתית הבאה: נניח שהם פקידי ממשל בריטיים בהודו הקולוניאלית והם עדים לטקס של שריפת אלמנה בניגוד לרצונה. מה עליהם לעשות, לשיטתם? סטודנטים שנשאלו את השאלה הזו בקמפוסים אמריקניים, בשיא השפעתה של הרב-תרבותיות, האוסרת באיסור חמור לטעון שתרבות אחת עדיפה על אחרת, בחרו למלא את פיהם מים, או לומר שבריטניה מלכתחילה לא הייתה צריכה להיות שם. שרנסקי נזכר בסיפור הזה, כאשר סטודנט יהודי ליברלי אמר לו באחד הפאנלים "מבחינתו כיהודי ליברל, היה עדיף לו ישראל לא הייתה קיימת". גם הוא, מסתבר, חושב שישראל "פשוט לא הייתה צריכה להיות שם" (עמ' 271).

בקמפוס אחר, סטודנטית עמדה עם שלט "ישראל = אפרטהייד". שרנסקי פנה אליה, ואמר שלדעתו היא צעירה וספק אם היא זוכרת מה היה בפועל במשטר האפרטהייד בדרום אפריקה. הוא, לעומת זאת, בתור מי שהכיר אישית את נלסון מנדלה וגם היה חלק של צוות משקיפים בינלאומי בבחירות הדמוקרטיות הראשונות בדרום אפריקה ב-1994, ישמח להסביר לה את משמעות המושג "אפרטהייד" וגם את ההבדלים בינו לבין המשטר בישראל. הסטודנטית, שסירבה ליצור קשר עין עם שרנסקי, השיבה לו: "לא באנו לדבר איתך! באנו לדרוש חרם על ישראל!". חבריה הצטרפו אליה במקלה, "וכל שיח הפך בלתי-אפשרי" (עמ' 292).

עם זאת, שרנסקי לא שוכח גם את ה"חזית השנייה", את הימין הלאומני בארה"ב ובאירופה, המחבק את ישראל ה"לאומית" ובאותה עת מפריח סיסמאות אנטישמיות. שרנסקי חוזר ומדגיש שהמאבק נגד האנטישמיות עדיין אמור לאחד את כל היהודים, בין אם זו מגיעה משמאל או מימין (עמ' 315).

גם המסורת היהודית הופכת בהרבה הקשרים לגורם מפלג ומפצל. שרנסקי מדבר, בצער גדול, על הפוליטיקאים של המפלגות הדתיות, שגרמו, בין היתר, לביטול "מתווה הכותל", שהוריד לטמיון חמש שנים של עבודה קשה בבניית ארון עם הקהילות הליברליות בארה"ב ובעולם. גם כאן ההבחנה החשובה ששרנסקי עושה

היא בין התמודדויות שבהן "הולכים עד הסוף" ל"התמודדויות של פשרה" (עמ' 283). כשהמטרה היא לנצח – את הקג"ב כמו גם את חמאס – הוא נלחם עד הסוף ולא לוקח שבויים. אבל בהתמודדות פנים יהודית, בוויכוח בין המפלגות השונות או בין הזרמים השונים ביהדות, השאיפה היא לא לנצח את הצד האחר, אלא להגיע לפשרה.

שרנסקי היום: האם רלוונטי?

אני מודה שהתחלתי את הקריאה בספר בהתרגשות מהולה בדאגה, עקב מה שחוויתי בעבר בקריאת ספריהם של דמויות מופת. לעיתים קרובות מדי פותחים ספר של אדם נערץ שנהפך לסמל, ומגלים שם אוסף של סיסמאות שחוקות ונדושות במקרה הטוב או השתפכות צינית ומרירה במקרה הגרוע.

החשש התמשש באופן חלקי בלבד. מצד אחד, אכן מתוארים בספר דברים שברובם ידועים – המאבק של מתנגדי המשטר בברית המועצות, הפוליטיקה הישראלית, המחלוקות בעם היהודי. מאידך גיסא, הספר מדגיש כיצד תפיסתו של שרנסקי בנוגע לסוגיות הגלובליות והמקומיות הללו נעה תמיד בין שני מוקדים, ללא נכונות לוותר על אף אחד מהם. יש כאן מחויבות חסרת פשרות לחופש האוניברסלי, לצד מחויבות נחרצת לא פחות לזהות הפרטיקולרית. גם כיום, מחויבות מלאה ובו-זמנית לערכים הליברליים ולזהות לאומית אינה מובנת מאליה. אחד מעורכי דינו וחבריו של שרנסקי, אלן דרשוביץ, פרסם כשנה לפניו ספר על תמיכתו בישראל (*Defending Israel: The Story of My Relationship with My Most Challenging Client*), ובעמוד השער כתובה ההקדשה "לתומכי ישראל הליברלים – זן הולך ונכחד. כן ירבו!". אמונה בערכם של החופש ושל חירויות הפרט הבאה שלובה עם מחויבות עמוקה לזהות נעשתה מחזה נדיר.

שרנסקי הפוליטיקאי היה בהחלט איש שונה מאוד משרנסקי מתנגד המשטר. הוא היה חייב להיזהר בלשונו, ובוודאי שבתור שר ונציג רשמי של מדינת ישראל לא יכול היה לבטא את מחשבותיו בכל נושא. לאורך הספר ניכרת גם הנאה גלויה מהחינוך המתמיד בסביבה של פוליטיקאים ושועי עולם; אך גם בסביבה הזאת שרנסקי שמר באדיקות על עקרונות בסיסיים מסוימים – וכשראה שאין אפשרות ליישם אותם עזב את הפוליטיקה.

גם גישתו לגבי מקומה של העלייה הרוסית בארץ היא יוצאת דופן, ומשקפת את גישתו המורכבת. מצד אחד, הקמת 'ישראל בעלייה' ביטאה התנגדות לתפיסת כור ההיתוך שעל פיה על כל העולים לפשוט את זהותם התרבותית ולעטות את בגדי הישראליות. מנגד, מפלגה זו שירתה את השתלבותם של העולים ולא את המשך היבדלותם. גאוות הזהות של העולים בשנות התשעים הייתה מנוגדת בתכלית לפוליטיקת הזהויות העכשוויות של התנועה 'דור 1.5' וארגונים דומים, הפועלים

לשמר ולטפח זהות רוסית (או כל זהות אחרת) במטרה לערער על הנרטיב הציוני. שרנסקי התנגד לכך לאורך כל הדרך. ניתן ללמוד בעקיפין על דעתו לגבי הפוליטיקה הישראלית של היום ומקומה של העדה הרוסית בה מכך שלאורך כל הספר אביגדור ליברמן אינו מוזכר אפילו פעם אחת.

שאלה גדולה אחרת היא כיצד שרנסקי היה מציע ליישם את הערכים שלו בזירה הבינלאומית ב-2021. האם היה אומר שעל ישראל להשמיע קול לנוכח הפרת זכויות אדם קשה ומחאות המוניות ברוסיה ובבלרוס – גם אם המחיר עלול להיות פגיעה ביחסים הבינלאומיים שלה? אותה שאלה ניתנת להישאל גם לגבי סין, שבה מוחזקים במחנות ריכוז בני המיעוט המוסלמי האויגורי. אתגר מעניין נוסף הוא "הסכמי אברהם" שישראל חותמת לאחרונה עם מדינות שאינן דמוקרטיות. אחרי צאת הספר שרנסקי התייחס אליהם בראיון הנזכר ב-Fathom ואמר שאין הוא רואה בהם בעיה, שכן אין הם נותנים בידי מנהיגי המדינות הללו כוח שלא היה להם או מסייעים להם להפעיל דיכוי. ניתן לקבל את התשובה הזו, אך אפשר גם להקשות עליה ולומר שהסכמי אברהם משפרים את הדימוי של האמירויות, למשל, בעולם כולו, קצת כמו שחתימה על אמנת הלסינקי נועדה לשפר את הדימוי הבינלאומי של ברית המועצות. האם על ישראל לשלם ביחסי החוץ והכלכלה שלה את המחיר הערכי?

אשר לאחדות העם היהודי – הניתוק בין ישראלים ליהודי התפוצות גדול ומאיים, ברמה שבה כבר קשה למצוא נושא משותף לניהול השיח. השיח הפוליטי בארץ ובחו"ל מתקטב, ואובדת ממנו הנכונות להכיל שילובים, פשרות ושטחים אפורים. גם בישראל, הליברליות נבנית יותר ויותר ככזו שחייבת לבוא על חשבון הלאומיות – ולהפך. שיח הזהות נישא אמנם בפי כול, אך זהו שיח הזהויות המפורר את ההגמוניה, ולא שיח השואף לגשר על העמדות הסותרות ולבנות גשר ביניהן. הכישלון לבסס רחבת תפילה שוויונית באזור של קשת רובינזון, אולי לא רק ללמד על עצמו יצא: אנו, מסתבר, בעידן של מחיצות ולא של קשתות. וגם כאן נראה ששרנסקי הצליח בפועל הרבה פחות מאשר במאבק שלו נגד המשטר הסובייטי.

אם בכל זאת נחזור לשנת 2020, שנת הקורונה – נדמה שדווקא בה אולי קרה משהו. כשיהודי העולם מנותקים מהסביבה ומהקהילה, ספונים בביתם ומחוברים לזום, אולי דווקא אז מתעורר, באופן פרדוקסלי, הרצון להתחבר בין החלקים השונים. ועידת התפוצות של 'מקור ראשון' והשיח שהתקיים בה בין הרב אליעזר מלמד לרבה דלפין הורוילר – שאומנם עוררו בקרב כמה גורמים כעס וניסיונות נידוי – מצביעים אולי על יוזמה שמגיעה מלמטה, יוזמה שבבסיסה רצון להקשיב ולחפש את נקודות החיבור ולא להתמקד בשוני ובמחלוקות. חלקים בעם היהודי עדיין רוצים להרגיש מחוברים ולהיות חלק מדבר הגדול מהם. אולי תוכל לסייע להם חוכמת חייו של לוחם החופש הוותיק, בין אם מקורה בתא מבודד בכלא הסובייטי – ובין אם בבידוד המרופד המצויד בווייפיי בישראל של 2020.